

РОЗДІЛ 2

ПАТРІОТИЗМ ЯК НАСКРІЗНА ЦІННІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Карпенко О. Є.

ВСТУП

У сучасному дискурсі професійної освіти питання підготовки майбутніх фахівців виходить далеко за межі засвоєння суто технічних алгоритмів чи теоретичних знань. В умовах глобальних викликів та тривалої боротьби України за свій суверенітет патріотизм трансформується з абстрактного поняття у наскрізну цінність, що пронизує кожен етап становлення особистості в освітньому просторі. Підготовка студентів в Україні відбувається в умовах складного переплетення політичних, соціально-економічних та етичних викликів. Розв'язання цих проблем вимагає глибокого розуміння цілей та завдань патріотичного виховання, яке сьогодні розглядається як головний елемент системи захисту національних інтересів та забезпечення державної єдності. В умовах сьогодення підготовка кадрів не може обмежуватися лише формуванням вузькоспеціалізованих компетенцій; вона вимагає створення міцного ціннісного фундаменту, де професіоналізм нерозривно пов'язаний із громадянською відповідальністю. Адже патріотизм як наскрізна лінія передбачає, що фахівець будь-якої галузі – від інженера до вчителя – усвідомлює свою діяльність як безпосередній внесок у життєстійкість та розвиток своєї держави. Це стає дієвим інструментом протидії інтелектуальній міграції та корупції, оскільки професійний успіх починає розглядатися через призму служіння суспільству та національним інтересам. Таким чином, інтеграція національно-патріотичного складника в освітній процес стає не просто виховним завданням, а стратегічним пріоритетом, що гарантує підготовку не лише майстрів своєї справи, а й свідомих громадян майбутнього України, здатних до інноваційного відновлення країни.

1. Нормативно-правові та концептуальні засади патріотичного виховання в сучасній освітній парадигмі

Формування патріотизму як наскрізної цінності в системі професійної підготовки базується на розгалуженій системі нормативно-правових актів, які визначають стратегічні вектори розвитку української освіти. Провідну роль у цьому процесі відіграє Конституція України, що закладає фундаментальні обов'язки громадянина щодо захисту Вітчизни та поваги до державної символіки. Проте деталізація цих принципів у освітній площині відбувається через Закон України «Про освіту»³⁸ та «Про вищу освіту»³⁹, Державну національну програму «Освіта» (Україна ХХІ століття)⁴⁰, де акцент зроблено на формуванні громадянської ідентичності та ціннісних орієнтирів саме через залучення молоді до активної суспільної діяльності. Важливим інструментом є також «Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання», що регламентує системний підхід до впровадження української громадянської ідентичності в освітній процес⁴¹. Сучасна парадигма виховання відходить від формальних заходів, орієнтуючись на «Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України», яка наголошує на принципах єдності навчання і виховання, де патріотизм розглядається не як додатковий елемент, а як невід'ємна складова освітніх стандартів та програм⁴². У нормативному полі також чітко простежується зв'язок між національною безпекою та якістю освіти: нормативні документи міністерського рівня все частіше інтегрують вимоги до фор-

---

³⁸ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

³⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁰ Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 62 с.

⁴¹ Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1451 від 27.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text>

⁴² Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527 https://zakononline.com.ua/documents/show/506238___736214

мування соціальних навичок (soft skills), серед яких громадянська свідомість займає пріоритетне місце. Таким чином, правова база створює необхідні умови для переходу від декларативного патріотизму до практичного, де законодавчі норми стають дієвим механізмом підготовки фахівця, здатного діяти в інтересах української державності в умовах глобалізаційних трансформацій та воєнних викликів.

Відповідно до «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», патріотичне виховання студентства визначається як стратегічний пріоритет, що інтегрований у процес підготовки конкурентоспроможного людського капіталу. Документ акцентує увагу на тому, що вища освіта має не лише надавати професійні кваліфікації, а й формувати цілісну особистість, яка керується національними та загальнолюдськими цінностями⁴³. У контексті Стратегії патріотизм розглядається через розвиток активної громадянської позиції, високої правової культури та глибокої поваги до державної мови, історії та культури України. Важливим аспектом є створення в університетах такого освітнього середовища, яке сприяє соціальній згуртованості молоді та виховує почуття відповідальності за майбутнє суверенної держави. Таким чином, виховна складова вищої школи спрямована на підготовку фахівців, здатних критично мислити, протидіяти інформаційним загрозам та свідомо працювати на зміцнення національної безпеки й сталий розвиток українського суспільства.

У цьому контексті важливо звернути увагу на концептуальні засади, висвітлені у працях В. Балакіревої, яка наголошує на тому, що патріотичне виховання студентської молоді виступає пріоритетним напрямом державної політики. Дослідниця справедливо зауважує, що результатом цього процесу має стати особистість, яка «розуміє і поділяє сутність національної ідеї; є носієм національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини»⁴⁴. Такий підхід корелює з позицією О. Волкович та

---

⁴³ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

⁴⁴ Балакірева В. Патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО як вимога сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 56(1). С. 136.

С. Беньковського, які розширюють розуміння патріотизму через призму конституційно-правової свідомості. «Почуття любові та відданості до рідної землі, національної гордості, розуміння історичних та культурних надбань народу, прагнення утвердження у світі української нації і держави»⁴⁵. Як зазначають І. Бех, К. Чорна, «патріотизм – складне багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя». Вони слушно зауважують, що «бути патріотом – значить духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна. У той же час патріотизм передбачає відкриття у самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможності безкорисно радіти її успіхам, вдосконаленням, служити їй, поєднати свою долю з її долею»⁴⁶.

В умовах війни концептуальні засади освітнього процесу зазнали суттєвої трансформації: патріотичне виховання перестало бути лише ідеологічним вектором і перетворилося на інструмент формування психологічної стійкості та соціальної адаптації молоді. Сучасна освітня парадигма вимагає не просто трансляції національних цінностей, а створення безпечного середовища, де патріотизм виступає як ресурс для подолання кризових станів.

Аналіз актуальної наукової літератури дозволяє стверджувати, що ефективність патріотичного виховання в умовах воєнного стану безпосередньо корелює з психоемоційним станом здобувачів освіти. Психологічна травматизація, спричинена війною, стає тим критичним тлом, на якому розгортається будь-яка педагогічна взаємодія та реалізуються державні концепції виховання. У цьому аспекті особливої ваги набувають дослідження М. Хараджи та Г. Труніної, які деталізують спектр емоційних реакцій молоді – від гострої тривоги та постійного страху до глибокого горя та відчуття безпорадності. Науковиці слушно зауважують, що фактори впливу на психологічний стан є комплексними, включаючи безпосередні безпекові загрози, досвід вимушеної міграції та інтенсивний медійний тиск. З огляду на це, концептуальні засади

---

⁴⁵ Волкович О., Беньковський С. Концептуальні складові національно-патріотичного виховання студентської молоді в дусі поваги до Конституції України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 439.

⁴⁶ Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. С. 8.

виховання мають базуватися на принципі, що «кожен студент може пережити війну по-різному, тому важливо надати індивідуальний підхід до підтримки»⁴⁷. Таким чином, нормативне вимога щодо виховання громадянина сьогодні нерозривно пов'язана з педагогічною фасилітацією та психологічним супроводом.

Поглиблюючи проблематику впливу стресу на навчальну діяльність як складника патріотичного гартування, О. Кресан та співавтори пропонують класифікувати стани студентів відповідно до класичної теорії Г. Сельє, адаптуючи її до сучасних українських реалій. Дослідники виокремлюють групи здобувачів з проявами стресу різного ступеня тяжкості, акцентуючи на тому, що в межах сучасної освітньої парадигми «пріоритетом номер один у забезпеченні якісного навчального процесу під час надзвичайного стану є увага до особистості кожного студента»⁴⁸. Важливою для розбудови концепції виховання є емпірична констатація того факту, що навіть за умов екстремального стресу у значній частині студентів зберігається висока мотивація до навчання, яка сприймається ними як форма інтелектуального спротиву та підготовки до майбутньої відбудови країни. Водночас така мотивація є крихкою і потребує специфічної педагогічної підтримки, що передбачає гнучкість освітніх траєкторій та певне зниження вимог до формальних аспектів освітнього процесу на користь змістовної та емоційної складових. Отже, нормативно-правові та концептуальні засади патріотичного виховання в сучасній Україні фактично інтегрують у себе засади травмопедагогіки. Патріотизм у професійній підготовці сьогодні – це не лише вірність державним інтересам, а й здатність системи освіти зберегти людину, її ментальне здоров'я та віру в майбутнє, що є фундаментальною умовою національної безпеки та успішного повоєнного відновлення.

В умовах війни концептуальні засади патріотичного виховання зазнають докорінної трансформації, зміщуючи акцент з теоретич-

---

⁴⁷ Хараджи М. В., Труніна Г. О. Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 12. С. 799.

⁴⁸ Кресан О., Смольянінова С., Кресан Т. Психологічні аспекти навчання студентів ВНЗ у ситуації надзвичайного стану. *Габітус*. 2023. № 45. С. 64. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.10>

ного просвітництва на формування дієвої громадянської позиції⁴⁹. Сучасна освітня парадигма розглядає патріотизм як наскрізну цінність, ефективність розвитку якої в умовах війни безпосередньо корелює з психоемоційним станом здобувачів освіти та їхньою здатністю до адаптації. Психологічна травматизація стає тим складним тлом, на якому розгортається педагогічна взаємодія, вимагаючи від системи освіти гнучкості та індивідуального підходу до кожного студента⁵⁰. Оскільки фактори впливу на молодь є комплексними – від безпекових загроз до вимушеної міграції – пріоритетом стає не лише якість навчання, а й увага до особистості, що дозволяє зберегти мотивацію навіть за умов стресу⁵¹.

Актуальність виховання патріотичних переконань та системи цінностей сьогодні набуває особливого значення, що зумовлює необхідність пошуку та впровадження новаторських освітніх стратегій⁵². Провідна роль у цьому процесі відводиться методикам, які мають на меті розвиток у молоді почуття відповідальності за долю країни, прагнення до суспільного блага та готовності обстоювати державні інтереси. Ключовим етапом реалізації цієї мети є фахова підготовка студентів у вищій школі, де майбутні вчителі мають не лише засвоїти теоретичну базу, а й опанувати практичні інструменти організації патріотично-виховної діяльності.

Сучасна освітня модель вибудовується на основі синтезу групових та персоналізованих форматів роботи. Зокрема, високу ефективність демонструють інтелектуальні квести та змагання зі спортивним ухилом, які через активну взаємодію допомагають

---

⁴⁹ Левицький О., Курчаба О. Патріотичне виховання студентів як частина освітнього процесу. *Acta paedagogica volynienses*. 2022. Вип. 2. С. 79–84; Лучанінова О. П. Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Вип. 2. С. 64–74.

⁵⁰ Хараджи М., Труніна Г. Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 12. С. 799.

⁵¹ Кресан О., Смольянінова С., Кресан Т. Психологічні аспекти навчання студентів ВНЗ у ситуації надзвичайного стану. *Габітус*. 2023. № 45. С. 64. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.10>

⁵² Османова А., Співак Л. Національна ідентичність української студентської молоді в воєнний час. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. Вип. 18. С. 132–140.

глибше пізнати національну культуру та зміцнити фізичну витривалість. Масові ініціативи, такі як тематичні гуртки, екскурсійні подорожі пам'ятними місцями та патріотичні перформанси, стають дієвим засобом візуалізації народної єдності та зв'язку між різними поколіннями. Водночас важливою рисою оновленої парадигми виховання є індивідуальний підхід до самовираження студента. Завдяки залученню до автентичних ремесел, як-от вишивання, або через колекціонування знакових артефактів (наприклад, воєнних поштових марок), кожен здобувач освіти формує власний, глибоко особистий шлях до національної самоідентифікації⁵³. Така інтеграція патріотичних ідей у приватний простір особистості сприяє перетворенню зовнішніх настанов на внутрішні стійкі переконання, що стають основою професійної етики майбутнього спеціаліста.

2. Військово-патріотична складова як чинник національної безпеки

Військово-патріотичне виховання у сучасній системі підготовки майбутніх фахівців трансформувалося з допоміжного виховного елемента у важливий чинник забезпечення національної безпеки держави⁵⁴. В основі цієї трансформації лежить перехід від теоретичного ознайомлення з військовою справою до формування практичних навичок життєстійкості та обороноздатності кожного громадянина. Ключовим етапом цього процесу стало впровадження з вересня 2024 року оновленої дисципліни «Захист України» для учнів 10–11 класів (відповідно до наказу МОН № 1009)⁵⁵. Програма фокусується не лише на вивченні статутів, а й на опану-

---

⁵³ Ашиток Н. Підготовка студентів до патріотичного виховання школярів в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2023. № 4. С. 11–15.

⁵⁴ Галів М., Свійонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3. С. 25–31.

⁵⁵ Захист України: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, закладів спеціалізованої освіти військового профілю (військових, військово-морських ліцеїв, ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою) Профільний рівень (10-11 класи) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-profil.pdf>

ванні сучасних технологій, таких як керування БпЛА, основи тактичної медицини за протоколами MARCH та розуміння принципів сучасної війни. Це дозволяє формувати у старшокласників не лише патріотичну свідомість, а й практичну стійкість до актуальних загроз. Ця дисципліна закладає первинний фундамент, на якому в закладах вищої та професійної освіти вибудовується система базової військової підготовки.

Логічним продовженням цієї ініціативи стала базова загально-військова підготовка (БЗВП) для студентів закладів вищої освіти, що стартувала у вересні 2025 року⁵⁶. Реформа базується на законодавчих змінах, затверджених Президентом України в січні 2025 року, і враховує успішний досвід країн Балтії, Польщі та Фінляндії. Основна концепція БЗВП полягає у впровадженні моделі «всеохопної оборони»: кожен фахівець, незалежно від професії, має володіти навичками поводження зі зброєю та орієнтування на місцевості. Такий підхід трансформує військову підготовку з вузькоспеціалізованого вишколу на частину загальної культури особистості, що знижує рівень тривожності та підвищує психологічну готовність молоді до викликів воєнного часу. Основні параметри БЗВП:

- структура курсу: загальний обсяг становить 300 академічних годин, де пріоритет надається практиці (210 годин) над теорією (90 годин);
- зміст навчання: програма включає тактичну, вогневу, інженерну та медичну складові, а також заходи з військово-патріотичного виховання;
- гендерний аспект: навчання є обов'язковим для чоловіків, тоді як для жінок передбачена добровільна форма участі;
- форми і методи навчання: поєднання лекцій із польовими вишколами на полігонах, використанням сучасних технологій та залученням ветеранів бойових дій до освітнього процесу.

Нормативну основу цього процесу забезпечує комплекс актів, зокрема Закон «Про військовий обов'язок і військову службу»⁵⁷ та

---

⁵⁶ Обов'язкова базова загально-військова підготовка у ВНЗ: що потрібно знати. URL: <https://profpressa.com/news/oboviazkova-bazova-zagalnoviiskova-pidgotovka-u-vnz-shcho-potribno-znati>

⁵⁷ Про військовий обов'язок і військову службу від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ (редакція 15.01.2026 р.): Закон України. URL: https://protocol.ua/ua/pro_viyskoviy_obov_yazok_i_viyskovu_slugbu/

спільні накази МОН і Міністерства оборони. В умовах воєнного стану система залишається гнучкою, постійно адаптуючи навчальні плани до реальних потреб фронту та національної безпеки, що робить майбутніх інженерів чи педагогів спроможними захистити себе та державу в критичний момент.

Таким чином, інтеграція військового вишколу в освітній процес вищої та професійної школи стає невід'ємною частиною формування національної ідентичності, де професійна майстерність поєднується з високою оборонною свідомістю, що в сукупності створює нездоланний кадровий резерв для забезпечення довготривалого миру та суверенітету України.

3. Патріотизм як етичний фундамент фахової підготовки та професійної відповідальності майбутніх спеціалістів

Патріотизм у контексті фахової підготовки сучасної молоді виходить далеко за межі емоційної прив'язаності до рідного краю, трансформуючись у потужний етичний фундамент професійної діяльності. У сучасній освітній парадигмі професійна відповідальність майбутнього спеціаліста розглядається не лише як дотримання посадових інструкцій, а як усвідомлений чинник національного розвитку. Патріотизм як етична цінність формує розуміння того, що висока якість роботи, дотримання академічної доброчесності та постійне самовдосконалення є формою громадянського служіння. Для майбутнього фахівця патріотизм стає внутрішнім регулятором, який визначає моральний вибір у професійних ситуаціях: від відмови від корупційних схем до впровадження інновацій, що сприяють економічній незалежності України⁵⁸. Цей етичний складник інтегрує особистісні амбіції молодої людини в загальнодержавний контекст, де професійний успіх індивіда стає спільним здобутком нації. Саме через призму патріотизму професійна етика збагачується усвідомленням соціальних наслідків власної праці, особливо в період післявоєнного відновлення, де кожен реалізований проект, вилікуваний пацієнт чи навчена дитина

---

⁵⁸ Мурсамітова І. А., Гарбузюк Т. В. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2016. № 6. С. 252–259.

є кроком до зміцнення суб'єктності держави. Таким чином, виховання професійної відповідальності на засадах патріотизму дозволяє підготувати спеціаліста, для якого поняття «честь професії» та «інтереси держави» є тотожними, що забезпечує сталий розвиток суспільства та високу довіру до інститутів професійної діяльності.

Розгляд патріотизму як наскрізної цінності у професійній підготовці вимагає відходу від формалізованих заходів на користь глибокої інтеграції ціннісних орієнтирів у зміст фахового навчання. Патріотизм у вищій школі не повинен функціонувати як ізольована навчальна дисципліна; натомість він має стати етичним фундаментом кожної спеціальності. Для майбутнього інженера це виявляється у прагненні створювати надійні технології для вітчизняного виробництва, для лікаря – у збереженні генофонду нації, а для педагога – у вихованні свідомих громадян. Така наскрізність забезпечує формування фахівця, який керується не лише прагненням до особистого успіху, а й усвідомленням професійного обов'язку перед власним народом.

Центральним елементом такої підготовки є професійна відповідальність, що розглядається через призму відбудови та зміцнення безпеки України. В умовах війни та повоєнного відновлення кожен фахівець стає суб'єктом державного будівництва. Це означає, що результативність праці вимірюється не лише технічними показниками, а й соціальним ефектом: внеском у стійкість економіки, енергонезалежність, інформаційну безпеку чи соціальний захист населення⁵⁹. Розуміння того, що якісно виконана робота є формою сучасного патріотизму, дозволяє студентам бачити безпосередній зв'язок між опануванням професійних компетенцій та майбутнім суверенітетом держави.

Ефективним інструментом формування таких орієнтирів виступає поєднання дуальної освіти з волонтерською та соціально значущою діяльністю. Практико-орієнтоване навчання дозволяє студенту зануритися в реальне професійне середовище, де патріо-

---

⁵⁹ Федоренко О. Особливості змісту національно-патріотичного виховання курсантів і студентів. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей науково-практичної конференції (Харків, 7 квітня 2017 р.). Харків: МВС України, ХНУВС, 2017. С. 16–19.

тичні цінності перевіряються дією⁶⁰. Залучення майбутніх фахівців до волонтерських проєктів – від розробки програмного забезпечення для потреб оборони до надання психологічної чи юридичної допомоги постраждалим від війни – перетворює теоретичні знання на дієвий інструмент допомоги громаді. Такий синтез навчання та служіння суспільству сприяє швидкій соціалізації молоді та виховує покоління професіоналів, для яких розвиток України є особистим пріоритетом і життєвою місією.

Найвищим проявом цієї цінності залишається військовий патріотизм – безпосередній захист суверенітету в лавах Збройних Сил України, що супроводжується готовністю до самопожертви заради майбутнього народу. Водночас у цивільному секторі патріотизм набув форми масового волонтерського руху, який став унікальним механізмом соціальної самоорганізації, здатної оперативно розв'язувати критичні питання забезпечення армії та допомоги постраждалим, що фактично зцементувало суспільство в єдиний оборонний організм.

Не менш важливим є економічний та професійний складники патріотизму, що проявляються через концепцію «фронту на своєму місці». Сьогодні свідомий громадянин розглядає якісне виконання своїх професійних обов'язків, сумлінну сплату податків та підтримку вітчизняного виробника не просто як обов'язок, а як форму безпосередньої участі у відбудові країни. Патріотизм інтегрувався у побутову та культурну сфери, стимулюючи мовну самоідентифікацію та популяризацію національного культурного продукту як засобу протидії ментальній експансії агресора. У цифрову епоху ці форми доповнюються інформаційним патріотизмом – активною боротьбою з дезінформацією та просуванням українських наративів у глобальному медіапросторі.

Особливе місце посідає екологічний аспект, де любов до Батьківщини виявляється у захисті природних ресурсів від наслідків воєнних дій та екоциду. Таким чином, патріотизм у сучасних умовах є поліфункціональним: він охоплює всі рівні життєдіяльності людини – від героїчного чину на полі бою до відповідального

---

⁶⁰ Потапчук Т., Клепар М., Кравець Н. Соціально-виховне середовище як умова формування соціокультурних та духовних цінностей студентів вищих закладів освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Вип. 3. С. 183–194.

споживання та інформаційної гігієни. Такий багатогранний прояв патріотичної позиції доводить, що сьогодні національна ідея в Україні стала живою практикою, яка щохвилини реалізується через професійну відповідальність, громадянську солідарність та невтомну працю кожного члена суспільства заради спільної перемоги.

У сучасному дискурсі патріотизм дедалі частіше ототожнюється з дієвою відповідальністю за майбутнє. Громадянська активність стає найвищою формою прояву патріотичних почуттів, оскільки вона перетворює абстрактну лояльність на реальний внесок у розвиток держави. Таким чином, сучасний патріот – це не просто спостерігач, який пишається своєю історією, а активний суб'єкт, який через власну діяльність, волонтерство та громадський контроль бере участь у творенні сучасної держави. Це зміщує акцент із запитання «що країна дала мені?» на запитання «що я можу зробити для країни?», перетворюючи патріотизм на потужний інструмент суспільної трансформації.

4. Соціокультурний вимір патріотичного виховання студентів

В умовах воєнного стану соціокультурне середовище закладу вищої освіти зазнало суттєвих трансформацій, перемістившись у віртуальний простір. Це актуалізувало організаційні та комунікативні аспекти навчання, де дистанційний формат став не просто технічним рішенням, а соціальною необхідністю, що потребує від викладача нових компетентностей⁶¹. Дистанційна форма навчання дещо обмежує соціокультурну взаємодію через брак невербального зв'язку. Брак «живого» контакту робить освітній досвід менш емоційним, що вимагає компенсації через інтерактивні технології. Вони допомагають підтримувати соціальні зв'язки, які є основою патріотичної консолідації молоді⁶². У цьому контексті педагог стає не лише як транслятор знань, а як ментор і психологічна опо-

---

⁶¹ Кобрусєва Є. Проблема адаптації до трансформації навчання студентів в умовах війни. *Габітус*. 2022. № 44. С. 78–83.

⁶² Белова В. Організаційні та психосоціальні аспекти організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57(1). С. 142–145.

ра, формуючи безпечне середовище для утвердження національних цінностей⁶³.

Соціокультурний розвиток студента неможливий без гармонії національної свідомості та патріотизму. Становлення активної громадянської позиції та утвердження національної ідентичності неможливі без гармонійного поєднання двох фундаментальних чинників – національної свідомості та патріотизму. Ці поняття тісно переплітаються, формуючи цілісний характер громадянина, щиро відданого своїй державі. В основі національної свідомості лежить глибоке розуміння людиною власної належності до конкретної нації, що базується на знанні історичного шляху, культурної спадщини та традиційних цінностей свого народу⁶⁴. Це усвідомлений інтелектуальний та емоційний зв'язок, який дозволяє особистості ідентифікувати себе як частину єдиного цілого. Національна свідомість є базовим підґрунтям для формування усвідомленої ідентичності та ціннісного ставлення до історії, культури й майбутнього свого народу. Патріотизм виступає дієвим проявом цієї приналежності, втілюючись у щирій любові до Батьківщини та готовності захищати її інтереси. Він охоплює не лише почуття гордості за здобутки країни та повагу до її державних символів, а й активну участь у розбудові суспільства, що перетворює внутрішні переконання на реальні вчинки заради майбутнього держави.

Діалектичний зв'язок патріотизму та національної свідомості становить цілісну систему, де кожен елемент підсилює та обумовлює інший, формуючи внутрішній стрижень особистості. У структурі цієї свідомості традиційно виокремлюють три базові компоненти: когнітивний, емоційний та вольовий. Когнітивний аспект ґрунтується на глибокому знанні власної історії, культури, мови та розумінні політичних процесів, що відбуваються в державі. Емоційний компонент відображає палітру почуттів – від любові до рідної землі до гордості за здобутки свого народу, перетворюючи сухі факти на особистісні переконання. Проте завершеної форми патріотизм набуває лише через вольовий компонент, який

---

⁶³ Шевчук Г. Освітній процес в умовах війни: завдання і компетентності сучасного викладача. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61(2). С. 169.

⁶⁴ Karpenko O., Czepil M., Revt A. The Ethnic Identity of Ukrainian Students (The Case of the Lviv Region). *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*. 2025. № 73(3). S. 433–449. DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.3.33>

проявляється у готовності до конкретних дій, відповідальності за майбутнє країни та здатності жертвувати власними інтересами заради загального блага.

Умови повномасштабної війни зумовили докорінну трансформацію цих компонентів, спричинивши перехід від «пасивного патріотизму» до «активної національної ідентичності». Якщо раніше патріотизм часто обмежувався використанням зовнішньої символіки, відвідуванням урочистих заходів чи вербальною підтримкою державних цінностей, то сучасні виклики вивели його у площину безпосередньої суб'єктності. Сьогодні громадянин усвідомлює себе не просто мешканцем території, а активним учасником захисту та розбудови держави. Це проявляється у масовому волонтерському русі, свідомій мовній самоідентифікації та безпосередній участі в обороні країни, де патріотизм стає не лише атрибутом, а життєвою необхідністю та способом існування.

Важливим аспектом соціокультурного виміру є роль національної самосвідомості як ресурсу резильєнтності (психологічної стійкості). Усвідомлення себе частиною незламної нації дозволяє студентам трансформувати травматичний досвід війни у конструктивну дію. Це стає захисним механізмом, що забезпечує колективне зцілення через віру в перемогу та спільну боротьбу. Почуття єдності з нацією дозволяє особистості трансформувати страх і розпач у конструктивну дію, надаючи сенс стражданням та втратам через ідею служіння вищій меті. Таким чином, національна свідомість виступає захисним механізмом, який допомагає індивіду зберігати цілісність у кризових ситуаціях, забезпечуючи колективне зцілення через спільну боротьбу та віру в перемогу. Цей нерозривний зв'язок між внутрішнім усвідомленням та зовнішньою дією є фундаментом, на якому будується сучасне українське суспільство в екстремальних умовах сьогодення. Таким чином, патріотизм є не просто емоційним переживанням, а глибоко усвідомленою цінністю, яка формує світогляд, поведінку та професійну відповідальність майбутніх фахівців, сприяючи їхній успішній самореалізації та розвитку сильної й незалежної України.

ВИСНОВКИ

Патріотизм у сучасній системі вищої освіти перестав бути лише об'єктом виховної роботи, перетворившись на стратегічний ресурс національної стійкості. В умовах воєнного стану та майбу-

тнього повоєнного відновлення він виступає потужним чинником, що об'єднує нормативно-правові вимоги держави, практичні навички захисту країни та високі етичні стандарти професійної діяльності. Аналіз нормативної бази свідчить про створення міцного фундаменту для формування громадянської ідентичності, тоді як перехід від теоретичного курсу «Захист України» до базової загальновійськової підготовки забезпечує реальну готовність молоді до захисту суверенітету. Водночас патріотизм як етична категорія наповнює фахову підготовку новим змістом, де професійна відповідальність та добросовісність стають формою служіння народу, а волонтерство та цифровізація соціокультурних практик створюють сучасні інструменти для вираження цієї позиції. Діалектична єдність когнітивного, емоційного та вольового компонентів національної свідомості створює той внутрішній ресурс, який дозволяє особистості не лише протистояти травматичним викликам сучасності, а й перетворювати їх на імпульс для активної дії. Успіх повоєнного відродження України безпосередньо залежить від того, наскільки фахівець нового покоління зможе поєднати високу кваліфікацію з глибокою національною самосвідомістю. Таким чином, системна інтеграція патріотизму в освітній процес є запорукою не лише індивідуального успіху випускника, а й гарантом незворотності демократичних перетворень та безпекового благополуччя української держави в довгостроковій перспективі.

На цьому тлі постає низка актуальних проблем, пов'язаних із сучасною моделлю формування патріотизму, її змістовним наповненням, ефективними формами та методами, а також ступенем її відповідності нагальним суспільним потребам та реаліям, очікуванням молоді, а також існуючим прогресивним підходам у демократичних країнах Заходу. Яке місце посідає патріотизм у житті сучасної молоді? Як інтерпретувати досить поширене серед молодих людей прагнення до проживання в інших країнах, і як це співвідноситься з поняттям патріотизму? Як слід оцінювати масову еміграцію науковців, інженерів, лікарів? Як необхідно визначати поняття «патріотизм» в епоху глибоких трансформацій та прагнення України до єдності з європейським співтовариством? Як поєднується емоційна вразливість українців з необхідним сьогодні прагматизмом та раціональним мисленням? Новий історичний час вимагає нового переосмислення змісту патріотизму у змінених суспільних умовах.

АНОТАЦІЯ

У сучасному освітньому дискурсі підготовка майбутніх фахівців виходить за межі засвоєння технічних алгоритмів, трансформуючись у комплексну стратегію формування національної еліти. В умовах глобальних викликів та боротьби України за суверенітет патріотизм постає наскрізною цінністю, що пронизує кожен етап становлення особистості в освітньому просторі – від нормативного забезпечення до професійної реалізації. Сучасна освітня парадигма базується на інтеграції громадянської ідентичності в державні стандарти, де виховання відповідального громадянина визначено як пріоритет національної безпеки. Особливої актуальності набуває військово-патріотична складова, що еволюціонує від теоретичного курсу до системної загальновійськової підготовки, формуючи у молоді оборонні навички та психологічну готовність до захисту держави. Водночас патріотизм стає етичним фундаментом фахової підготовки, де професійна відповідальність та академічна добросовісність розглядаються як особистий внесок у соціально-економічну стабільність країни. У соціокультурному вимірі ці процеси відображаються через активне волонтерство та цифровізацію патріотичних практик, що забезпечує причетність студентства до державотворення. Підготовка кадрів вимагає інтеграції професійних компетенцій із міцним ціннісним фундаментом, що забезпечує органічний зв'язок професіоналізму та громадянської відповідальності особистості. Системне впровадження патріотизму як наскрізної лінії гарантує підготовку фахівців, здатних не лише до високої конкурентності на ринку праці, а й до свідомої участі у процесах повоєнного відновлення України.

ABSTRACT

In contemporary educational discourse, the training of future specialists extends beyond the mastery of technical algorithms, transforming into a comprehensive strategy for the formation of the national elite. In the context of global challenges and Ukraine's struggle for sovereignty, patriotism emerges as a cross-cutting value that permeates every stage of personality development within the educational space – from regulatory support to professional realization. The modern educational paradigm is based on the integration of civic identity into state standards, where the upbringing of a responsible citizen is defined as a priority of national security. The military-patriotic component acquires

particular relevance, evolving from a theoretical course into systemic combined arms training, forming defensive skills and psychological readiness to protect the state among the youth. At the same time, patriotism becomes the ethical foundation of vocational training, where professional responsibility and academic integrity are viewed as a personal contribution to the socio-economic stability of the country. In the socio-cultural dimension, these processes are reflected through active volunteering and the digitalization of patriotic practices, ensuring the involvement of the student body in state-building. The training of personnel requires the integration of professional competencies with a solid value foundation, ensuring an organic connection between professionalism and the civic responsibility of the individual. The systemic implementation of patriotism as a cross-cutting line guarantees the preparation of specialists capable not only of high competitiveness in the labor market but also of conscious participation in the processes of Ukraine's post-war reconstruction.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашиток Н. Підготовка студентів до патріотичного виховання школярів в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2023. № 4. С. 11–15.
2. Балакірева В. Патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО як вимога сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 56(1). С. 134–138.
3. Белова В. Організаційні та психосоціальні аспекти організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57(1). С. 142–145.
4. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
5. Волкович О., Беньковський С. Концептуальні складові національно-патріотичного виховання студентської молоді в дусі поваги до Конституції України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 439–447.
6. Галів М., Свійонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3. С. 25–31.
7. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 62 с.

8. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1451 від 27.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text>

9. Захист України: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, закладів спеціалізованої освіти військового профілю(військових, військово-морських ліцеїв, ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою) Профільний рівень (10-11 класи) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-profil.pdf>

10. Karpenko O., Czepil M., Revt A. The Ethnic Identity of Ukrainian Students (The Case of the Lviv Region). *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*. 2025. №73(3). S. 433-449. <https://doi.org/10.31577/SN.2025.3.33>

11. Кобрусєва Є. Проблема адаптації до трансформації навчання студентів в умовах війни. *Габітус*. 2022. № 44. С. 78–83.

12. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527 https://zakononline.com.ua/documents/show/506238__736214

13. Кресан О., Смольянінова С., Кресан Т. Психологічні аспекти навчання студентів ЗВО у ситуації надзвичайного стану. *Габітус*. 2023. № 45. С. 64–68. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.10>

14. Левицький О., Курчаба О. Патріотичне виховання студентів як частина освітнього процесу. *Acta paedagogika volynienses*. 2022. Вип. 2. С. 79–84.

15. Лучанінова О. Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Вип. 2. С. 64–74.

16. Мурсамітова І., Гарбузюк Т. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2016. № 6. С. 252–259.

17.Обов'язкова базова загальновійськова підготовка у ЗВО: що потрібно знати. URL: <https://profpressa.com/news/oboviazkova-bazova-zagalnoviiskova-pidgotovka-u-vnz-shcho-potribno-znati>

18.Османова А., Співак Л. Національна ідентичність української студентської молоді в воєнний час. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. Вип. 18. С. 132–140.

19.Піменова О., Гапончук О. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2023. № 47. С. 36–39.

20.Потапчук Т., Клепар М., Кравець Н. Соціально-виховне середовище як умова формування соціокультурних та духовних цінностей студентів вищих закладів освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Вип. 3. С. 183–194.

21.Про військовий обов'язок і військову службу від 25.03.1992р. № 2232-ХІІ (редакція 15.01.2026р.): Закон України. URL:

https://protocol.ua/ua/pro_viyskoviy_obov_yazok_i_viyskovu_slugbu/

22.Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

23.Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

24.Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

25.Федоренко О. Особливості змісту національно-патріотичного виховання курсантів і студентів. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей науково-практичної конференції (Харків, 7 квітня 2017 р.). Харків: МВС України, ХНУВС, 2017. С. 16–19.

26.Хараджи М., Труніна Г. Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка»)*. 2023. № 12. С. 793–801.

27.Христенко О. Громадянські цінності сучасних студентів. *Humanitarian studios: pedagogics, psychology, philosophy*. 2022. Vol. 13(2). С. 55–62.

28.Шевчук Г. Освітній процес в умовах війни: завдання і компетентності сучасного викладача. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61(2). С. 168–171.

Інформація про автора:

Карпенко О. Є.,

доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100 (orestakarpenko@gmail.com)

Information about the author:

Karpenko O. Ye.,

Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of General Pedagogy and Preschool Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Ukraine, 82100 (orestakarpenko@gmail.com)